

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1998 metai

Vilnius 1999

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1998

VILNIUS 1999

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1998

VILNIUS 1999

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė komisija

**Vytautas MERKYS (pirm.), Antanas TYLA (pirm. pavaduotojas),
Vacys MILIUS, Gediminas RUDIS, Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė),
Gintautas ZABIELA**

**Redakcinės komisijos adresas:
Kražių g. 5, 2001 Vilnius**

Išleista Lietuvos istorijos instituto užsakymu

ISSN 0202-3342
ISBN 9986-34-038-1

ALGIMANTAS KASPARAVIČIUS

LIETUVOS RESPUBLIKOS IR BALTARUSIJOS LIAUDIES RESPUBLIKOS 1923 M. SLAPTO SUSITARIMO PROJEKTAS

Pirmosios Lietuvos Respublikos kūrimasi ir įsitvirtinimą tarptautinėje arenoje nemažai lėmė XX a. pradžios Europos globaliniai konfliktai¹. Iš savo ir svetimų interesų, ideologijos bei vertybių konfrontacijos išaugusi Respublika² objektyviai ir pati nebuvo pajėgi iškart atsipalaiduoti nuo konfliktų su kaimynais. Chrestomatinis to pavyzdys – ginčas su Lenkija, kurį Lietuva tarpukaryje bandė spręsti įvairiomis priemonėmis, taip pat pasitelkiant savo naudai gudų* subpolitinį** veiksnį. Pastarojo reikšmė Lietuvai didėjo beveik proporcingai Lenkijos pavojaus nacionalinei lietuvių valstybei didėjimui.

Itin reikalingi Kauno politikai gandai tapo po 1920 m. rudenį įvykdytos lenkų generolo Lucjano Żeligowskio akcijos, t. y. kovojant dėl etnopolitiškai įvairios ir susiskaidžiusios Vilnijos susigrąžinimo⁴. Lietuvių ir gudų bendradarbiavimo 1920–1923 m. laikotarpis bene turtingiausias: Lietuvos vyriausybės sudėtyje dirbo Gudų

¹ A. E. S c e n n, *Lietuvos valstybės atkūrimas 1918–1920*, Vilnius, 1992; H. S c t o n-W a t s o n, *Eastern Europe between the Wars 1918–1941*, Cambridge, 1945.

² V. S i r u t a v i č i u s, Dvi lietuvių tautinio atgimimo interpretacijos (Mykolas Römeris ir Juozapas Albinas Herbačiauskas), Mykolas R ö m e r i s, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, Vilnius, 1996, t. 13, p. 54–79; R. M i k n y s, Mykolo Römerio Lietuvos valstybingumo koncepcija ir pastangos ją įgyvendinti 1911–1919 metais, ten pat, p. 88–113; Č. L a u r i n a v i č i u s, Mykolas Römeris – Lietuvai, arba dar kartą apie Lietuvos pilietinio paveldo problemą, ten pat, p. 114–121; P. K l i m a s, *Iš mano atsiminimų*, Vilnius, 1990.

* Sąvokos gandai ir baltarusiai, Gudija ir Baltarusija vartojamos kaip lygiavertčiai sinonimai. Cituojant ar perpasakojant dokumentus laikomasi autentiškų formų.

** Vargu ar XX a. pradžioje gandai buvo susiformavę į pilietinę visuomenę, sugebančią savarankiškai formuluoti ir spręsti savo politinius-pilietinius-tautinius uždavinius. Retrospekcija ir tyrimai verčia manyti, jog tuometinis gudų veikimas buvo daugiau gretimų šalių politikos sudedamoji dalis³. Panašu, jog objektyvi tokios subpolitikos pasekmė yra ir dabartinė šio krašto politinė-pilietinė padėtis.

³ A. K a s p a r a v i č i u s, Gudų korta Kauno ir Maskvos diplomatiniam žaidime 1920–1925 metais, *Lituanistica*, 1997, Nr. 1 (29), p. 3–27.

⁴ Ten pat, p. 4.

reikalų ministerija, kariuomenėje veikė Ypatingasis gudų batalionas. Be to, laikinojoje sostinėje tuo metu rezidavo dvi svarbiausios egzilinės Gudų Liaudies Respublikos institucijos: egzilinė vyriausybė ir egzilinės Gudų Demokratinės Respublikos atstovybė. Buvo pasirašytos kelios politinės ir finansinės sutartys. Už pažadą remti Lietuvos pozicijas Vilniuje Lietuva egzilinei gudų vyriausybei teikė finansinę ir politinę paramą, globojo ir šelpė gudų partizanus, veikiančius lenkų užimtoje Vilniuje. Kartu su gudais „Lenkijos pavergtų tautų“ vardu lietuviai inspiravo keletą skundų prieš Varšuvą Tautų Sąjungoje bei Europos valstybių sostinėse, planavo kitas bendras įvairaus pobūdžio akcijas.

1922 m. vidurvasarį Lenkijos užimtų žemių gyventojai lietuviai ir gudai Lietuvos prezidentui, didžiosioms Europos valstybėms, JAV ir Tautų Sąjungai išsiuntinėjo Memorialą apie lenkų kareivių daromus nusikaltimus okupuotame krašte prieš vietinius gyventojus. Memoriale pateikta vienuolika konkrečių lenkų kareivių įvykdytų egzekucijų faktų įvairiuose kaimuose prieš tuos gyventojus, kurie nedalyvavo „Vilniaus Seimo“ rinkimuose, arba kurių artimieji „nenori tarnauti lenkų armijoje ir slapstosi miškuose“⁵. Memoriale nurodomos tokios lenkų kareivių egzekucijos: mušimas, kankinimai, plėšimas, tyčiojimas. Pavyzdžiui, Berštų kaimo gyventojui Dmitrijui Butkui „pririšo prie kojų lentą ir daužė per ją plaktuku, kol kraujas pradėjo bėgti iš nosies ir ausų, o paskui vos gyvą dar užpjūdė šunimis“. To paties kaimo gyventojui Juozui Sergeičiui, 47 metų, „už sūnų partizanų <...> į kojas susmeigė karštus šompalus“, o jo kaimynę Mariją Šestavickienę, nėščią 38 metų moterį, už partizanaujantį sūnų taip sumušė, kad „ji pagimdė prieš laiką“. Memoriale nurodyta, kad vienokį ar kitokį žiaurų susidorojimą patyrė Tomas Česnulevičius, 58 m. Marcinkonių kaimo gyventojas, Aleksandras Gurskas iš Sucharių kaimo, Eduardas Asenas, 78 m. Kriokšlių kaimo gyventojas, Vasilijus Dobrovolskis iš Lydos apskrities Obručo kaimo, Jonas Brikas iš Astravos valsčiaus Oleškovičių kaimo, Vladimiras Vasiljevičius ir V. Voronko – abu Berštų kaimo gyventojai. Memorialą pasirašė 41 Vilniaus, Gardino ir Švenčionių apskričių atstovas. Jame reikalaujama kuo greičiau „pagal galimybes sudaryti tarptautinę ar Tautų Sąjungos komisiją“ minėti prievartai ištirti⁶. Šis skundas nebuvo vienintelis panašaus pobūdžio lietuvių ir gudų veikimo prieš Lenkiją atvejis.

Pavyzdžiui, 1923 m. spalį Lietuvos URM Ekonomikos ir politikos departamento direktoriaus Juozo Purickio iniciatyva planuota steigti kartu su gudais, ukrainiečiais ir

* Būtent tokiu pavadinimu gudų veikėjai pristatinėjo savo valstybę Europai ir titulavo ją savo atstovybių dokumentuose. Pavyzdžiui, *Republique Democratique De Biélarus (Blanche-Ruthénienne)*.

⁵ Vilniaus, Gardino ir Švenčionių apskričių gyventojų memorialas „Jo Ekscelencijai Lietuvos Respublikos prezidentui“ (kopijos Europos šalių ir JAV vyriausybėms, Tautų Sąjungai), 1922 07 25, *Rusijos Federacijos Užsienio politikos archyvas* (toliau – *RFUPA*), f. 0151, ap. 7, apl. 6, b. 2, l. 42.

⁶ Ten pat.

vokiečiais „Lenkijos pavergtų tautų sąjungą“ bei visiškai slaptą jos Vykdomąjį komitetą, į kurį įeitų po vieną atstovą nuo kiekvienos iš šių tautų⁷. Pagal šį sumanymą patys Lenkijos užimtų žemių gyventojai turėjo „vietoje rinkti žinias apie neteisėtą lenkų elgimąsi su kitataučiais, jų persekiojimą“ ir vėliau šią informaciją perduoti „Lenkijos pavergtų tautų Vykdomajam komitetui“⁸.

Pagrindiniai Sąjungos ir Komiteto tikslai turėjo būti „ginti Lenkijos pavergtų tautų reikalus nuo lenkų <...>, gaminti, įteikti ir skelbti kolektyvinius protestus prieš lenkų elgimąsi su svetimtaučiais“⁹. Be to, antilenkiškos propagandos Europoje tikslu manyta leisti mėnesinį biuletenį anglų ir prancūzų kalbomis, stengtis „suartinti ir suvienyti lenkų pavergtas tautas“¹⁰.

Lietuvai palankiai nusiteikusiems gudų veikėjams Kaunas pinigų negailėjo. Pavyzdžiui, Vaclovui Lastouskiui ir K. Duž-Dušauskiui 1924 m. Lietuvos vyriausybė mokėjo atlyginimą po 750–500 litų per mėnesį¹¹. Per pirmą 1924 m. pusmetį gudų reikalams Lietuvos URM išleido apie 40 000 litų¹². Į šią sumą neįeina visuomeninių organizacijų, tokių kaip Lietuvos šaulių sąjunga (LŠS), teikta finansinė parama gudams.

Kita vertus, ne visi gudų finansiniai poreikiai buvo tenkinami. Buvo atsisakoma paremti tuos projektus, kuriuos siūlė Lietuvai nepatikimi gudų veikėjai. 1923 m. rudėnį nei vyriausybė, nei LŠS nesuteikė finansinės paramos – 800 JAV dolerių – Gudų šaulių sąjungos veikėjams A. Korabačiui ir V. Razumovičiui, kurie buvo užsimoję vykti į Jungtines Amerikos Valstijas ir ten „agituoti prieš lenkų okupaciją“ Vilniaus krašte¹³. Šį projektą atsisakyta finansuoti todėl, kad minėti veikėjai pernelyg bičiuliausi su sovietine Baltarusija, kritikavo Kauno politiką gudų atžvilgiu Lietuvoje bei reišė teritorines pretenzijas Lietuvai, pirmiausia į etniškai ir kultūriškai mišrią Vilniją.

Taigi Lietuvos ir egzilinės Gudų Liaudies Respublikos santykiai nebuvo viena-reikšmiai. Tuo metu, kai Lietuva siekė užsitikrinti gudų politinę paramą ir išvien su jais veikti Vilnijoje prieš Lenkiją, gudų veikėjai turėjo žymiai daugiau ir platesnių interesų. Gudų valstybei egzilyje gyvybiškai buvo būtina finansinė pagalba, rezidavimo vieta, tarptautinis politinis palaikymas ir pripažinimas. Be to, gudų politikams buvo būtina bent teoriškai suprojektuoti būsimos savo valstybės teritoriją. Turint galvoje, kad anksčiau niekada tokia nepriklausoma, savarankiška gudų valstybė nefunkcionavo, kad tuo metu etninės gudų žemės buvo padalytos tarp jų istorinių senjorų Lenkijos, Lietuvos ir Rusijos, kad reikėjo veikti vien tik egzilio sąlygomis,

⁷ J. Purickio 1923 10 18 raštas I. Jonynui, *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 510, l. 18.

⁸ J. Purickio 1923 10 11 raštas I. Jonynui, ten pat, l. 20–21.

⁹ J. Purickio 1923 10 18 raštas I. Jonynui, ten pat, l. 18.

¹⁰ Ten pat.

¹¹ Gudų reikalų ministerijos 1924 m. pirmo pusmečio išlaidos, ten pat, l. 3–6.

¹² Ten pat.

¹³ Gudų šaulių sąjungos 1923 09 05 raštas-prašymas Lietuvos šaulių sąjungai, ten pat, l. 60.

toks uždavinys buvo nepaprastai sunkus ir komplikuoatas. Matyt, iš šio taško reikia žiūrėti (ir vertinti) gudų norą susitarimuose su Lietuva rezervuoti sau teorinę landą, kuri vėliau jau leistų reikšti Lietuvai ir praktines teritorines pretenzijas į jos pietrytines žemes. Suprantama, jog Kaunas su tokiomis istorinių pakeivių pretenzijų srovėmis nebuvo linkęs taikstytis ir stengėsi joms pastatyti šliuzus. Nereikia užmiršti ir to, jog lietuvių ir gudų santykius tuomet buvo suinteresuotos trikdyti Varšuva bei Maskva. Pastaroji tuo tikslu plėtojo plačią flirto su gudais programą¹⁴. Būtent visas šias lietuvių ir gudų savitarpio santykių kolizijas ir iliustruoja žemiau publikuojamas „Slapto susitarimo projektas“, apie kurį istoriografijoje iki šiol tik trumpai užsiminta¹⁵.

1922 m. pabaigoje šį „Slapto susitarimo projektą“ pradėjo rengti egzilinė gudų vyriausybė, kuri nebuvo patenkinta tuometinėmis savo veikimo sąlygomis Lietuvoje ir siekė jas iš pagrindų pagerinti. Kartu norėta įtvirtinti ir praplėsti 1920 m. lapkričio 11 d. Lietuvos–Gudijos politinės sutarties landą galutinai nesureguliuotu šalių tarpusavio teritorijų pasidalijimo ir sienos nustatymo klausimu¹⁶.

1923 m. pradžioje „Slapto susitarimo projektas“ buvo baigtas rengti, ir kovo 19 d. jį apsvarstė egzilinė gudų vyriausybė. Padarius nedideles pataisas, projekto pirmasis egzempliorius kovo 21 d. buvo perduotas Lietuvos URM Tautų Sąjungos ir lenkų departamento direktoriui Ignui Jonynui¹⁷. Kovo 22 d. Lietuvos URM gavo dar 6 šio visiškai slapto susitarimo projektus. Projekto perspausdinimas iš rankraščio rašomąja mašinėle nebuvo patikėtas net sekretorei. Atrodo, jog tą darbą atliko pats egzilinės vyriausybės užsienio reikalų ministras Aleksandras Cvikievičius¹⁸.

Nors įteikdami projektą gudai turėjo vilties, kad derybas pavyks baigti ir sutartį pasirašyti per mėnesį, tačiau taip neatsitiko. Pamatę projekte išdėstytus gudų reikalavimus, lietuvių diplomatai ir politikai tikriausiai ne juokais sunerimo. Paaiškėjo, kad egzilinės gudų vyriausybės siekiai ne ką mažesni už nuosaikiojo sparno Lenkijos politikų reikalavimus Lietuvai. Skirtumas tik tas, kad pirmieji neturėjo realios galios savo aspiracijoms paremti, tačiau slaptas susitarimas su Lietuva šį trūkumą būtų galėjęs kiek sumažinti. Projektas rodė, kad egzilinė vyriausybė yra užsimojusi tvarkyti ne tik ir ne tiek gudų gyventojų reikalus Rusijoje (SSSR) ar Lenkijoje, ne tik juridiškai Lietuvai tebe priklausančioje lenkų užimtoje Vilnijoje, bet ir pačioje Lietuvoje¹⁹. Tai reiškė, kad, įgyvendinus projektą, Lietuvos vedamai politikai gudų gyventojų atžvilgiu atsirastų ne visai prankus konkurentas.

¹⁴ A. Kaspavičius, min. veik., p. 11, 17–18.

¹⁵ Ten pat, l. 10.

¹⁶ Lietuvos Respublikos vyriausybės ir Gudų Liaudies Respublikos vyriausybės Slapto susitarimo projektas, *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 510, l. 50, 52.

¹⁷ A. Cvikievičiaus 1923 03 21 nota I. Jonynui, ten pat, l. 48.

¹⁸ Ten pat.

¹⁹ Lietuvos Respublikos vyriausybės ir Gudų Liaudies Respublikos vyriausybės Slapto susitarimo projektas, ten pat, l. 52.

Antra vertus, iškart duoti neigiamą atsakymą gudams Lietuvos URM nesku- bėjo. Matyt, buvo svarstoma, kaip sušvelninti galimą konfrontaciją su dar neseniai buvusių sąjungininku arba pakoreguoti jo nusistatymą. Užsienio reikalų ministerijai delsiant, netekęs kantrybės 1923 m. gegužės 17 d. A. Cvikievičius raštu kreipėsi į premjerą Ernestą Galvanauską, kuris tuo metu dar ėjo ir gudų reikalų ministro be portfelio pareigas, prašydamas paskirti susitikimo vietą ir laiką. Kartu rašte buvo nurodyta, jog, deryboms užsitęsus, galutinį atsakymą dėl sutarties turįs duoti pats E. Galvanauskas²⁰.

Tačiau šalims nepavyko suderinti pozicijų. 1923 m. vasarą egzilinėje gudų vyriausybėje įvyko personalijų pasikeitimas: Lietuvai palankų V. Lastouskį premjero poste pakeitė mažiau palankus A. Cvikievičius. Jis jau tų pačių metų rudenį paslapčia egzilinę vyriausybę iš Kauno perkėlė į Prahą. Lietuvos Respublikos ir egzilinės Gudų Liaudies Respublikos santykiai galutinai pašlijo ir jų normalizuoti vėliau nebebavyko. Dauguma gudų veikėjų nauju savo globėju pasirinko Sovietų Rusiją ir sovietinį „Baltarusijos valstybingumą“.

Beje, atidžiai stebėję lietuvių ir gudų santykių peripetijas, sovietai apie „Slapto susitarimo projektą“ sužinojo praėjus vos porai savaitių nuo jo parengimo. Jau 1923 m. balandžio 6 d. SSSR atstovas Lietuvoje Inokentijus Koževnikovas, per savo agentą gavęs projekto kopiją, iškart ją pasiuntė Užsienio reikalų liaudies komisariato kolegijai. Pranešime Maskvai projektą diplomatas pakomentavo trumpai: „Kaip matote, Lietuvos imperialistiniai tikslai ne mažesni negu Lenkijos“²¹. Ką I. Koževnikovas turėjo omenyje taip rašydamas, sunku pasakyti. Galima manyti, jog projektą pasiuntinys komentavo neįsigilinęs į jo turinį. Kita vertus, šis diplomato komentaras lyg ir leidžia manyti, kad projektą rusų agentas gavo ne iš gudų veikėjų, bet iš Lietuvos URM. Beje, Rusijos Federacijos Užsienio politikos archyve saugomas projektas yra geros kokybės. Jis išspausdintas tokiame pat popieriuje, kaip ir Lietuvos centriniame valstybės archyve saugomi kai kurie projekto egzemplioriai²².

²⁰ A. Cvikievičius 1923 05 17 nota Nr. 212 E. Galvanauskui, ten pat, l. 25.

²¹ SSSR įgaliotojo atstovo Lietuvoje I. Koževnikovo 1923 04 06 pranešimas URLK kolegijos nariui Jakovui Davtianui, *RFUPA*, f. 0151, ap. 9, apl. 9^a, b. 6, l. 298.

²² Lietuvos Respublikos vyriausybės ir Gudų Liaudies Respublikos vyriausybės Slapto susitarimo projektas, *RFUPA*, f. 0151, ap. 9, apl. 9, b. 2, l. 410–413.

ПРОЭКТ СЕКРЕТНОГО СОГЛАШЕНИЯ

между Правительством Литовской Республики и Правительством Белорусской Народной Республики о взаимной поддержке за оккупированные Польшей территории

В сознании исключительной важности организованной литовско-белорусской борьбы против насильственного захвата Польшей литовской и белорусской территории и в сознании опасности, связанной с длительным периодом оккупации, за какой период у населения может ослабеть сознание связи своей с законной властью и может явиться решение вступить для защиты своих местных интересов на путь, противоречащий государственным интересам Литвы и Белоруссии, – уполномоченные Литовского и Белорусского Правительств договорились о нижеследующем:

А) О поддержке Литовского Правительства в его борьбе за освобождение Виленской территории в границах 12 июля.

§ 1. Правительство БНР обязывается в течении срока настоящего договора сохранить такое положение в крае, при котором политические выступления ответственных белорусских организаций не шли бы в разрез с правами и интересами Литвы в отношении Виленской территории в границах линии договора 12 июля 1920 г. В этих целях Белорусское Правительство:

а) сохраняет самый тесный контакт руководства в отношении всех белорусских организаций, политических партий и проч. под Польской оккупацией;

б) при производстве выборов в государственные польские установления способствует выборной кампании в том смысле, чтобы от белорусского населения проходили представители, стоящие на платформе белорусско-литовского единения и сотрудничества;

в) следить за тем, чтобы в местных органах самоуправления руководство принадлежало белорусским деятелям, стоящим на той же платформе.

§ 2. Белорусское Правительство обязывается способствовать самому тесному сближению белорусского и литовского населения в границах территории 12 июля. Для достижения этой цели Белорусское Правительство обязывается:

а) иметь в крае свою прессу – не менее двух газет (одну кириллицей, другую – латынью);

б) поддерживать школьное дело в крае, поскольку белорусская школа является проводником и обеспечением белорусского движения, враждебного польской оккупационной власти;

в) следить за воспитанием учительского персонала в духе борьбы народа за свое политическое освобождение;

г) издавать легальную и нелегальную литературу в количестве первой – 500 печ. листов в год и второй – 150 печ. листов в год;

д) создавать, руководить и поддерживать те национальные, политические и профессиональные организации в крае, которые стоят в оппозиции к оккупационной власти;

е) проводить соответствующую систематическую и непрерывную письменную и устную агитацию, создав для того пропагандистов;

ж) организовать белорусскую народную революционно-боевую силу в тесном контакте с ЛШС, как это предусмотрено специальными конспиративными соглашениями.

§ 3. Белорусское Правительство обязывается все силы организованного им населения на собственно белорусской территории от линии 12 июля до линии Рижского договора использовать таким образом, чтобы борьба его за освобождение от польского ига была связана с борьбой Литвы за освобождение Виленской территории.

§ 4. Белорусское Правительство обязывается в случае перехода Виленской территории в границах 12 июля под власть Литвы до истечения срока настоящего соглашения способствовать удержанию белорусского населения этой области от враждебных Литовской Республике выступлений.

§ 5. В целях организованной борьбы против польской оккупации всех населяющих восточной части Польши народов Белорусское Правительство обязывается установить через свои местные организации тесный деятельный контакт с этими народами, в первую очередь с народом украинским и его политическими руководителями.

В) О финансовой поддержке Правительства БНР.

§ 1. Принимая во внимание, что выполнение Белорусским Правительством его обязательств, установленных „А“ настоящего соглашения, связано с значительными материальными затратами, каковыми оно не располагает, и имея в виду, что деятельность Белорусского Правительства по организации населения на собственно белорусской территории преследует общие задачи против Польской оккупации, Правительство Литовской Республики обязывается в течении срока настоящего договора оказать Белорусскому Правительству финансовую поддержку.

§ 2. Размер финансовой помощи устанавливается в размере не менее 1% бюджета Литовского государства.

Примечание: Белорусское Правительство имеет право в случае недостаточности указанной помощи для проведения одобренных обоими сторонами мероприятий делать представления Литовскому Правительству о дополнительных ассигнованиях.

§ 3. Указанная в § 2 сумма выплачивается Белорусскому Правительству частями четыре раза в год на каждые три месяца вперед.

§ 4. Финансовая поддержка оказывается Литвой Белорусскому Правительству в форме займа, о чем ежегодно составляется соответственно договорное условие.

§ 5. Означенная в § 2 сумма выплачивается Белорусскому правительству как для деятельности его среди белорусского населения Виленщины, так для работы среди населения собственно белорусских земель.

§ 6. Суммы, израсходованные Белорусским Правительством на деятельность в пределах границы 12 июля, по окончании каждого года списываются с общей суммы белорусского долга согласно представленным отчетам.

Примечание:

а) *Отчёты по израсходованию сумм на культурно-просветительные нужды представляются Литовскому Правительству через Министерство по белорусским делам;*

б) *Отчёты по работе политического характера направляются в Министерство иностранных дел через соответственный департамент.*

§ 7. Литовское Правительство имеет право, предварительно подписывая условия о займе, ознакомиться:

а) с главными статьями расходов Белорусского Правительства на каждый очередной год и

б) с главными статьями расходов за год истекший.

§ 8. Белорусское Правительство оставляет за собой право в зависимости от условий и целей своей деятельности, протекающей в ненормальных условиях, переносить ассигнования из одной статьи сметы в другую, с тем однако:

а) чтобы расход на удовлетворение культурных нужд и политическую организацию белорусского населения Виленской территории не был менее 1/2 всей расходной сметы;

б) чтобы расход общий на культурно-просветительные нужды составлял не менее 1/3 части всей полученной суммы.

§ 9. Белорусское Правительство сохраняет за собой право употребить необходимую часть полученных от Литовского Правительства средств на посылку делегации в Америку для организации местной белорусской эмиграции.

С) О взаимной поддержке в сфере иностранной политики.

§ 1. Белорусское Правительство обязывается все свои выступления за границей координировать с требованиями литовской политики, поддерживая, где это окажется нужным, права Литовской Республики на Виленскую территорию в границах линии 12 июля.

Примечание: В этих целях Правительство БНР инструктирует соответственно свои представительства и свои информационные бюро за границей.

§ 2. С своей стороны Литовское Правительство обязывается поддерживать белорусский вопрос перед правительствами Европы и Америки, о чем литовские представительства за границей извещаются соответственным протоколом.

Примечание: Пропаганда за границей прав и интересов Литвы будет протекать в таких формах, в каковых она не будет нарушать права и интересы Белоруссии. В частности, в официальных изданиях, брошюрах, картах и пр. будет показано, что на восток от Литвы лежит Белоруссия.

§ 3. Белорусское Правительство заключает с Правительством Литвы паспортную конвенцию и конвенцию о праве убежища белорусских граждан на литовской территории.

Д) О сотрудничестве с литовскими учреждениями, обслуживающими белорусские национальные интересы.

§ 1. Литовскими учреждениями, обслуживающими белорусские национальные интересы, являются:

а) Министерство по белорусским делам и

б) Белорусский особый батальон в составе литовской армии. Принимая во внимание, что в условиях нынешней оккупации Виленской территории интересы белорусского населения по национальному (не государственному) признаку представляются Правительством БНР, устанавливается:

а) Министерство по белорусским делам сохраняется в составе Литовского Правительства во все время действия настоящего соглашения;

б) Министр по белорусским делам назначается Литовским Правительством из числа белорусских общественных деятелей по представлению белорусского организованного мнения Виленской территории;

в) Белорусский особый батальон сохраняется в составе Литовской Армии во все время действия настоящего соглашения;

г) При означенном батальоне должна быть организована военно-инструкторская школа и агитационные курсы.

Примечание: Организация инструкторской школы и агитационных курсов должна быть проведена по соглашению с военным министром не позднее двух месяцев со дня подписания настоящего соглашения;

д) Белорусское Правительство берет на себя обязательство дать необходимые культурные силы для проведения в жизнь указанного выше параграфа о школе и курсах.

§ 2. Культурная деятельность Белорусского Правительства протекает совместно с Министерством по белорусским делам. Это положение выражается в учреждении специальной „Культурно-просветительной комиссии“ в составе: министра по белорусским делам, двух членов от Правительства БНР и двух членов-представителей центральных культурно-просветительных белорусских организаций в крае.

§ 3. Означенная Комиссия устанавливает план культурной работы среди белорусского населения независимо от линии 12 июля.

§ 4. Означенный план, заключающий в себе распределение средств на издательскую деятельность, на поддержку школ и пр., устанавливается в форме особого протокола на каждые три месяца вперед. Практическое выполнение установленного плана лежит на обязанности Правительства БНР.

Е) О характере соглашения, его сроке и возможных изменениях.

§ 1. Настоящий договор является совершенно секретным и ни в части, ни в целом опубликованию не подлежит.

§ 2. Настоящий договор устанавливается сроком на 5 лет.

§ 3. Изменения или дополнения настоящего соглашения в практических его пунктах возможны только по взаимному между сторонами уговору.

К) О силе договора от 11 ноября 1920 г.

§ 1. Настоящее соглашение ни в целом, ни в части не отменяет государственного литовско-белорусского договора от 11 ноября 1920 года. В частности остается в полной силе статья 6 означенного договора об окончательном урегулировании державной границы между Белоруссией и Литвой и об юридическом статусе частей Литовского государства, населенных белоруссами.

Vertimas

SLAPTO SUSITARIMO PROJEKTAS

Tarp Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Baltarusijos Liaudies Respublikos Vyriausybės apie savitarpio pagalbą kovojant dėl Lenkijos okupuotų teritorijų²³

Suvokdami ypatingą lietuvių ir baltarusių organizuotos kovos prieš prievartą Lenkijos užgrobtą Lietuvos ir Baltarusijos teritoriją reikšmę ir suvokdami gresiančią ilgą okupaciją, kurios metu gali susilpnėti ryšių [svarbos] su savo teisėta valdžia gyventojų išsąmoninimas, bei siekiant patenkinti savo vietinius interesus, gali būti nuspręsta pasukti į kelią, prieštaraujantį valstybiniais Lietuvos ir Baltarusijos interesams, Lietuvos ir Baltarusijos vyriausybių įgaliojimai susitarė:

A) Dėl paramos Lietuvos Vyriausybei jos kovoje už Vilnijos teritorijos liepos 12 d. [sutarties] sienose išlaisvinimo.

§ 1. Kol veikia ši sutartis, BLR Vyriausybė išpareigoja krašte išsaugoti tokią padėtį, kad atsakingų baltarusių politinių organizacijų politiniai pareiškimai

²³ Lietuvos Respublikos vyriausybės ir Gudų Liaudies Respublikos vyriausybės Slapto susitarimo projektas, *LCVA*, f. 383, ap. 7, b. 510, l. 49–52.

nesikirstų su Lietuvos teisėmis ir interesais Vilnijos teritorijos atžvilgiu 1920 m. liepos 12 d. sutarties nustatytoje sienoje. Dėl to Baltarusijos Vyriausybė:

a) palaiko kuo glaudžiausią kontaktą vadovaujant visoms baltarusių organizacijoms, politinėms partijoms ir kitiems, veikiantiems Lenkijos okupacijos sąlygomis;

b) vykstant rinkimams į valstybines Lenkijos institucijas, rinkiminei kampanijai daro įtaką, kad būtų išrinkti Baltarusijos gyventojų atstovai, palaikantys baltarusių ir lietuvių vieningumo ir bendradarbiavimo programą;

c) stebėti, kad vadovavimas vietiniams savivaldos organams priklausytų baltarusių veikėjams, pritariantiems šiai programai.

§ 2. Baltarusijos Vyriausybė įsipareigoja prisidėti prie kuo glaudesnio baltarusių ir lietuvių gyventojų suartėjimo liepos 12 d. [sutartimi nurodytoje] teritorijoje. Kad šie tikslai būtų pasiekti, Baltarusijos Vyriausybė įsipareigoja:

a) turėti krašte savo spaudą, ne mažiau kaip du laikraščius (vieną kirilica, kitą lotynišku šriftu);

b) rūpintis krašte mokyklų reikalais, nes baltarusių mokykla yra lenkų okupacinei valdžiai priešiško baltarusių judėjimo vedlė, aprūpintoja ir garantė;

c) prižiūrėti mokytojų auklėjimą tautos kovine dvasia, kad jie būtų politiškai išprusę;

d) leisti legalią ir nelegalią literatūrą: pirmosios 500 spausdintų lapų per metus, antrosios 150 spausdintų lapų per metus;

e) krašte kurti, remti tas nacionalines, politines ir profesines organizacijas, kurios yra okupacinės valdžios opozicijoje, ir joms vadovauti;

f) parengus propagandistų kadrus, organizuoti atitinkamą nuolatinę ir sistemingą agitaciją raštu bei žodžiu;

g) organizuoti baltarusių liaudies revoliucines-kovines pajėgas, numatytas specialiaame konspiraciniame susitarime ir artimai veikiančias su LSS.

§ 3. Baltarusijos Vyriausybė įsipareigoja grynai baltarusiškoje teritorijoje tarp liepos 12 d. [sutarties] ribos ir Rygos sutarties ribos visas savo organizuotas visuomenės pajėgas panaudoti taip, kad jų kova dėl išsilaisvinimo iš Lenkijos priespaudos vyktų išvien su Lietuvos kova dėl Vilnijos teritorijos išlaisvinimo.

§ 4. Jeigu liepos 12 d. [sutartimi nustatyta] Vilnijos teritorija Lietuvos valdžiai atitektų anksčiau negu pasibaigs šios sutarties veikimas, Baltarusijos Vyriausybė įsipareigoja padėti tos srities baltarusių gyventojus suturėti nuo priešiškų Lietuvos Respublikai pasisakymų.

§ 5. Siekiant visų Lenkijos rytinės dalies tautų organizuotos kovos prieš Lenkijos okupaciją, Baltarusijos Vyriausybė įsipareigoja per savo vietines organizacijas užmegzti glaudžius kontaktus su šiomis tautomis, pirmiausia su ukrainiečių tauta ir jos politiniais vadovais.

B) Dėl finansinės pagalbos BLR Vyriausybei.

§ 1. Turėdami galvoje, kad Baltarusijos Vyriausybės įsipareigojimų, nustatytų šio susitarimo „A“ dalyje, vykdymas yra susijęs su didelėmis finansinėmis lėšomis, kuriomis ji nedisponuoja, ir kad Baltarusijos Vyriausybės veikla organizuojant gyventojus grynai baltarusiškoje teritorijoje prieš Lenkijos okupaciją atitinka bendrus tikslus, kol veikia ši sutartis, Lietuvos Respublikos Vyriausybė įsipareigoja Baltarusijos Vyriausybei teikti finansinę pagalbą.

§ 2. Finansinės paramos suma nustatoma ne mažesnė kaip 1% Lietuvos valstybės biudžeto.

Pastaba. Jeigu organizuojant abiejų šalių suderintas akcijas nurodytos paramos trūksta, Baltarusijos Vyriausybė turi teisę prašyti Lietuvos Vyriausybės papildomų asignavimų.

§ 3. Antrame paragrafe nustatyta suma Baltarusijos Vyriausybei išmokama dalimis: keturis kartus per metus kiekvienam ketvirčiui į priekį.

§ 4. Finansinė Lietuvos Vyriausybės pagalba Baltarusijos Vyriausybei teikiama kaip paskola; dėl to kasmet sudaromos konkrečios susitarimo sąlygos.

§ 5. Antrame paragrafe nustatyta suma mokama Baltarusijos Vyriausybės veiklai tarp baltarusių gyventojų Vilnijuje ir darbui tarp gyventojų grynai baltarusiškose žemėse finansuoti.

§ 6. Baltarusijos Vyriausybės išleistos sumos veiklai liepos 12 d. [sutartimi nustatytoje] teritorijoje kiekvienų metų pabaigoje nurašomos nuo baltarusių skolos sumos pagal pateiktas ataskaitas.

Pastaba:

a) ataskaitos apie finansų sunaudojimą kultūrinėms-švietėjiškoms reikmėms pateikiamos Lietuvos Vyriausybei per Baltarusių reikalų ministeriją;

b) ataskaitos apie politinį darbą siunčiamos į atitinkamą URM departamentą.

§ 7. Lietuvos Vyriausybė prieš pasirašydama paskolos sąlygas turi teisę susipažinti:

a) Su Baltarusijos Vyriausybės [planuojamais] pagrindiniais išlaidų straipsniais kiekvieniems artimiausiems metams;

b) su pagrindiniais praėjusių metų išlaidų straipsniais.

§ 8. Atsižvelgdama į nenormalias savo veiklos sąlygas ir priklausomai nuo veiklos tikslų, Baltarusijos Vyriausybė pasilieka sau teisę perkelti asignavimus iš vieno straipsnio į kitą laikydamosi [šių sąlygų]:

a) kad išlaidos Vilnijos teritorijos gyventojų kultūrinėms reikmėms ir Politinės organizacijos poreikiams tenkinti sudarytų ne mažiau kaip 1/2 visos išlaidų sumos;

b) kad bendra išlaidų kultūrinėms-švietimo poreikiams suma sudarytų ne mažiau kaip 1/3 visos gautos sumos.

§ 9. Baltarusijos Vyriausybė pasilieka sau teisę iš Lietuvos Vyriausybės gautų lėšų reikalingą dalį panaudoti delegacijai pasiūsti į Ameriką, kad ji ten organizuotų baltarusių emigraciją.

C) Dėl savitarpio pagalbos užsienio politikoje.

§ 1. Baltarusijos Vyriausybė įsipareigoja visus savo pasisakymus užsienyje derinti prie Lietuvos politikos reikalavimų, palaikydama, kur pasirodys reikalinga, Lietuvos Respublikos teises į Vilnijos teritoriją pagal liepos 12 d. [sutarties] sieną.

Pastaba. Dėl to BLR Vyriausybė instruktuoja savo atstovybes ir savo informacijos biurus užsienyje.

§ 2. Lietuvos Vyriausybė savo ruožtu įsipareigoja remti baltarusių klausimą tarp Europos ir Amerikos vyriausybių; apie tai Lietuvos pasiuntinybės užsienyje informuojamos atitinkamu protokolu.

Pastaba. Lietuvos teisių ir interesų propaganda užsienyje bus vedama tokiomis formomis, kurios nepažeistų Baltarusijos teisių ir interesų. Konkrečiai: oficialiuose leidiniuose, brošiūrose, žemėlapiuose ir kitur bus nurodyta, kad į rytus nuo Lietuvos yra Baltarusija.

§ 3. Baltarusijos Vyriausybė su Lietuvos Vyriausybe sudaro pasų konvenciją ir prieglobsčio teisės Baltarusijos piliečiams Lietuvos teritorijoje konvenciją.

D) Dėl bendradarbiavimo su lietuvių institucijomis, aptarnaujančiomis baltarusių nacionalinius interesus.

§ 1. Lietuvių įstaigos, aptarnaujančios baltarusių nacionalinius interesus, yra:

- a) Baltarusių reikalų ministerija;
- b) Baltarusių ypatingasis batalionas Lietuvos armijos sudėtyje.

Turint galvoje, kad dabartinėmis Vilnijos teritorijos okupacijos sąlygomis baltarusių gyventojų nacionaliniams (ne valstybiniais) interesams atstovauja BLR Vyriausybė, nustatoma:

- a) Baltarusių reikalų ministerija išlieka Lietuvos Vyriausybės sudėtyje iki pat šio susitarimo galiojimo pabaigos;
- b) Baltarusių reikalų ministrą skiria Lietuvos Vyriausybė iš baltarusių visuomenės veikėjų, pateikus ją Vilnijos teritorijoje [gyvenančių] baltarusių organizuotai nuomonei [organizovannogo mnienija];
- c) Baltarusių ypatingasis batalionas Lietuvos armijos sudėtyje išlieka visą šio susitarimo galiojimo laiką;
- d) prie minėto bataliono turi būti įsteigta karinė instruktorių mokykla ir agitaciniai kursai;

Pastaba. Instruktorių mokykla ir agitaciniai kursai turi būti įsteigti susitarus su karo ministru ne vėliau kaip per du mėnesius nuo šio susitarimo pasirašymo dienos;

e) Baltarusijos Vyriausybė įsipareigoja duoti reikalingas kultūrinės pajėgas, kad minimas paragrafas apie mokyklą ir kursus būtų įgyvendintas.

§ 2. Kultūrinė Baltarusijos Vyriausybės veikla vykdoma kartu su Baltarusių reikalų ministerija. Tai realizuojama įkūrus specialią „Kultūros bei švietimo komisiją“, susidedančią iš Baltarusių reikalų ministro, dviejų BLR Vyriausybės narių ir dviejų krašto baltarusių kultūros-švietimo centrinių organizacijų narių-atstovų.

§ 3. Minėta komisija parengia kultūrinio darbo tarp baltarusių gyventojų planą, neatsižvelgdama į liepos 12 d. [sutartimi] nustatytą sieną.

§ 4. Minėtas planas, apimantis ir lėšų leidybinei veiklai, mokykloms ir kt., paskirstymą, sudaromas atskiro protokolo forma kiekvienam ketvirčiui į priekį. Praktinis sudaryto plano vykdymas yra BLR Vyriausybės pareiga.

E) Dėl susitarimo pobūdžio, veikimo termino ir galimų pakeitimų.

§ 1. Ši sutartis yra visiškai slapta. Ji negali būti skelbiama nei visa, nei jos dalis.

§ 2. Ši sutartis sudaroma 5 metams.

§ 3. Šios sutarties praktinių straipsnių pakeitimai ar papildymai galimi tik abiem šalims susitarus.

K) Dėl 1920 m. lapkričio 11 d. sutarties veikimo.

§ 1. Šis susitarimas nei iš dalies, nei visiškai nepanaikina 1920 m. lapkričio 11 d. lietuvių ir baltarusių valstybinės sutarties. Konkrečiai lieka visiškai galioti minėtos sutarties 6 straipsnis apie galutinį valstybinės sienos sureguliovimą tarp Baltarusijos ir Lietuvos bei apie baltarusių gyvenamų Lietuvos valstybės dalių teisinį statusą.